

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ СОЦІОЛОГІЇ

УХВАЛЕНО .

Вченою радою Інституту
соціології НАН України
«27» червня 2023 р.
Протокол № 5

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ВАЛІДИЗАЦІЯ В СОЦІОЛОГІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ: СУТНІСТЬ ТА ПРОЦЕДУРИ

галузь знань
Спеціальність
освітній рівень
освітньо-наукова програма
вид дисципліни

05 Соціальні та поведінкові науки
054 Соціологія
третій освітньо-науковий (PhD доктор філософії)
Соціологія
Вибіркова

Форма навчання	денна
Навчальний рік	2023/2024
Семестр	2
Кількість кредитів ECTS	2
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська
Форма заключного контролю	залік

КИЇВ – 2023

Розробник:

Дембіцький С. С., доктор соціологічних наук, заступник директора Інституту соціології НАН України

Викладач: доктор соціол. наук Дембіцький С.С.

РЕКОМЕНДОВАНО:

Випусковим відділом Інституту соціології НАН України

Протокол № 4 від «17» 05 2023 р.

Завідувач випусковим відділом

Л.Г.Скокова

ПОГОДЖЕНО

Гарант освітньо-наукової програми «Соціологія»

О.Г.Злобіна

1. Мета – ознайомлення з понятійним апаратом в сфері оцінки якості соціологічних досліджень, основами відповідних методичних експериментів, оволодіння відповідними дослідницькими процедурами (стратегіями та техніками).

2. Попередні вимоги до опанування або вибору навчальної дисципліни (за наявності):

1. Знати

- основні кількісні та якісні методи збору інформації;
- принципи вибіркового дослідження;
- види візуалізації соціологічних даних.

2. Вміти

- розробляти програму соціологічного дослідження;
- використовувати описові статистики та статистичні висновки;
- застосовувати тематичний аналіз до якісних даних;

3. Володіти навичками

- володіння статистичними пакетами обробки даних (SPSS, R).

3. Анотація дисципліни: вивчення дисципліни сприяє оволодінню професійними компетенціями в галузі забезпечення стандартів якості соціологічних досліджень. Вона передбачає звернення до концептуального поля традиційної емпіричної соціології, що представлена кількісними, якісними та дослідженнями змішаного типу. Відповідно кожна традиція спрямована на вирішення особливих завдань щодо забезпечення якості емпіричного дослідження та оперує специфічними дослідницькими підходами та інструментарієм.

Особлива увага приділена теоретичній валідації (очевидний, змістовний та композиційний компоненти), що виступає інтегративним компонентом по відношенню до конструктної, внутрішньої, зовнішньої та прогностичної валідації в соціологічному дослідженні.

4. Завдання (навчальні цілі)

Основними завданнями навчальної дисципліни є:

- ознайомити аспірантів з основними складовими якості соціологічних досліджень: валідністю, надійністю та достовірністю;
- забезпечити освоєння навичок розробки дизайну методичних експериментів у відповідності до тих чи інших різновидів валідності;
- сформулювати уявлення про дослідницькі стратегії, які відповідають потребам валідаційних досліджень;
- дати знання про новітні техніки, які можуть використовуватися в валідаційних дослідженнях.

5. Результати навчання за дисципліною:

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність)		Форми (та/або методи і технології) викладання і навчання	Методи оцінювання та пороговий критерій оцінювання	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
1	2	3	4	5
ЗК01	Вміти абстрактно мислити аналізувати та синтезувати методологічні підходи до валідації у соціологічних дослідженнях.	<i>Лекції, семінари, самостійна робота за темами: Тема 1;Тема 2; Тема 3.</i>	Поточний контроль підготовки до семінару, оцінка індивідуального письмового завдання	20%
ЗК02	Знати методи пошуку релевантних	<i>Лекції, семінари,</i>	Поточний	10%

	методик та технік до валідації у соціологічних дослідженнях.	<i>самостійна робота за темами:</i> Тема 1;Тема 2; Тема 3.	контроль, участі у дискусійній частині лекції.	
ЗК03	Вміти використовувати концептуальні та методологічні знання сучасного світового соціологічного дискурсу.	<i>Лекції, семінари, самостійна робота за темами:</i> Тема 1;Тема 2; Тема 3; Тема 4; Тема 5; Тема 6	Поточний контроль, участі у дискусійній частині лекції, підготовки до семінару, оцінка індивідуального письмового завдання	20%
СК01	Вміти виконувати оригінальні дослідження, працювати в міждисциплінарному контексті	<i>Лекції, семінари, самостійна робота за темами:</i> Тема 1;Тема 2; Тема 3; Тема 4; Тема 5; Тема 6	Поточний контроль, участі у дискусійній частині лекції, доповіді за темою семінарського заняття	10%
СК03	Вміти застосовувати сучасні методології, методи та інструменти емпіричних і теоретичних досліджень у сфері валідації соціологічних досліджень.	<i>Лекції, семінари, самостійна робота за темами:</i> Тема 4; Тема 5; Тема 6.	Поточний контроль, участі у дискусійній частині лекції, доповіді за темою семінарського заняття	20%
СК05	Вміти розв'язувати нестандартні методологічні завдання, спрямовані на досягнення прийнятної якості конкретних соціологічних проектів	<i>Лекції, семінари, самостійна робота за темами:</i> Тема 4; Тема 5; Тема 6	Поточний контроль, участі у дискусійній частині лекції, обговоренні виступів на семінарському занятті, доповіді за темою семінарського заняття	20%

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання

Результати навчання дисципліни (код) Програмні результати навчання (назва)	Загальні компетентності			Спеціальні компетентності		
РН01 Мати передові концептуальні та методологічні знання з соціології та на межі предметних галузей, а також дослідницькі навички, достатні для проведення наукових і прикладних досліджень на рівні останніх світових досягнень з відповідного напрямку, та отримання нових знань у сфері соціології та/або здійснення інновацій	ЗК02	ЗК03	-	СК01	СК03	СК05

PH04 Формулювати і перевіряти гіпотези; використовувати для обґрунтування висновків належні докази, зокрема результати емпіричних досліджень та теоретичного аналізу соціальних систем і процесів, наявні соціологічні дані.	ЗК01	ЗК02	ЗК03	СК01	СК05	-
---	------	------	------	------	------	---

7. Схема формування оцінки.

ВИМОГИ І КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Види робіт	Кількість балів за один вид робіт	Критерії оцінювання
Участь у дискусійній частині лекції	2	Активна участь, аргументовані, змістовні судження і зауваження
	1	Фрагментарна участь у дискусії
	0	Відсутність на лекції
Участь у дискусії, в обговоренні виступів колег на семінарському занятті	2	Активна участь у дискусіях; фахова постановка питань, аргументовані і логічні зауваження
	1	Фрагментарна участь, окремі репліки, запитання
	0	Відсутність на семінарському занятті
Доповіді за темою семінарського заняття	7-10	Доповідь підготовлена і презентовано вчасно. Високий рівень фахових компетентностей.
	4-6	Доповідь підготовлена і презентовано вчасно. Високий рівень опанування матеріалу, повністю досягнуті поставлені завдання
	1-3	Доповідь підготовлена, проте наявні неточності і пробіли знань.
	0	Доповідь не підготовлена.
Індивідуальне письмове завдання за темою семінарського заняття	7-10	Письмове завдання представлено вчасно. Високий рівень опанування матеріалу, повністю досягнуті поставлені завдання
	4-6	Письмове завдання підготовлено вчасно, проте наявні неточності і пробіли знань.
	1-3	Письмове завдання підготовлено проте тема розкрита поверхово і з помилками
	0	Письмове завдання не підготовлено
Презентація тексту підсумкового есе за проблематикою курсу	14-18	Роботу представлено вчасно. Високий рівень оволодіння теоретико-методологічними засадами виконання завдання, поставлені мета і завдання вирішуються чітко та послідовно
	10-13	Роботу представлено вчасно. Продемонстровано певний рівень оволодіння теоретико-методологічними засадами виконання завдання, але не вистачає чіткості та послідовності
	1-9	Робота має суттєві недоліки - поставлені завдання не вирішені, автор припускається помилок. Переважають загальні фрази замість змістовного викладу
	0	Завдання не виконано у визначений викладачем термін без поважних причин або виконане з порушенням норм академічної доброчесності.

При викладанні дисципліни використовуються наступні методи контролю знань студентів:

- усний контроль (опитування – індивідуальні або фронтальні, колоквиуми, дискусії, круглі столи, захист виконаних робіт);
- письмовий контроль (письмові контрольні роботи, вирішення ситуацій і задач, виконання індивідуальних завдань, підготовка рефератів, тез, написання есе та ін. – в залежності від змісту дисципліни і передбачених робочою програмою завдань);
- стандартизований (тестовий) контроль;
- комбінований контроль;
- самоконтроль знань студентів і взаємоконтроль.

Поточний контроль проводиться за результатами роботи студентів на практичних заняттях, методом оцінювання контрольних робіт, шляхом оцінювання тестів, самостійних робіт, індивідуальних завдань, есе, командних проектів, презентацій, ведення конспектів лекцій.

Об'єктом оцінювання знань студентів є програмний матеріал навчальної дисципліни, який перевіряється під час поточного і підсумкового контролю з метою встановлення рівня і якості засвоєння знань, формування необхідних для майбутньої професійної діяльності навичок і вмінь.

Дисципліна передбачає конкретний перелік видів робіт, які зобов'язаний виконати студент, та відповідні критерії їх оцінювання, що визначаються кафедрою і наводяться у вигляді окремих таблиць або декількох абзаців тексту в робочій навчальній програмі дисципліни.

Поточний контроль передбачає оцінювання успішності студентів під час аудиторних (семінарських, практичних, індивідуальних) занять та виконання ними окремих індивідуальних, контрольних завдань (написання рефератів, тематичних повідомлень, розв'язання практичних задач тощо). Зміст поточного контролю та критерії оцінювання роботи студента в зазначених межах відображається у робочій навчальній програмі (розділи «Засоби контролю знань з кожного залікового модуля» та «Критерії оцінювання знань з кожного модуля»).

При поточному контролі оцінюється: активність роботи студентів на семінарських або практичних заняттях, результати виконання ними індивідуальних завдань, контрольних робіт, розв'язання практичних задач, якість підготовлених студентами рефератів або тематичних повідомлень;

Контроль на семінарських заняттях – оцінювання виступів студентів, відповідей на питання поставлені викладачем, оцінки виконання тестових завдань, оцінок під час самостійних робіт, оцінювання внеску окремих студентів у групову роботу, наприклад, активність в діловій грі.

Контрольна робота – вид поточного контролю знань студентів, який має на меті виявити рівень знань студентів, що отримані за пройденим матеріалом. Дата проведення контрольної роботи доводиться до студентів і призначається по завершенню вивчення змістовного модуля. Питання або практичні завдання готує викладач, що веде практичні заняття, вони узгоджуються з лекційними питаннями і тематикою семінарських занять. Завдання можуть передбачати творчу роботу, відповідь на тестові завдання тощо. Контрольна робота виконується у письмовій формі в присутності викладача, оцінюється за прийнятою шкалою і оцінка може використовувати викладачем для підрахунку кумулятивного балу за підсумками вивчення дисципліни.

Модульний контроль за окремим змістовим модулем – оцінювання в балах рівня опрацювання студентом теоретичного та практичного матеріалу в межах окремого залікового модуля певної навчальної дисципліни, успішності виконання ним фонду тестових завдань (або модульної контрольної роботи, якщо це передбачено робочою навчальною програмою).

При модульному контролі оцінюється в балах рівень теоретичної (знань) та практичної (навичок і вмінь) підготовки студента за всі змістові модулі. Форма проведення модульного

контролю переважно є письмовою або у вигляді відпрацювання тестів, але можливе й усне проведення.

7.1 Форми оцінювання студентів:

- підсумкове оцінювання у формі ЗАЛІКУ:

Семестровий контроль проводиться у формі заліку або шляхом накопичення балів за поточним контролем по змістовним модулям.

Залік – виставляється за результатами роботи аспіранта впродовж усього семестру і не передбачає додаткових заходів оцінювання для успішних студентів.

- умови допуску до підсумкового заліку:

У разі отримання оцінки «неприйнятно» (нижче 29 балів) слухач зобов'язаний повторно вивчити дисципліну. У разі отримання оцінки «незадовільно» слухач має право на два перескладання: викладачеві та комісії. При цьому максимальна підсумкова оцінка після перескладання може бути лише «достатньо». Замість перескладання комісії слухач може обрати повторне вивчення дисципліни.

7.2 Організація оцінювання: (обов'язково зазначається порядок організації передбачених робочою навчальною програмою форм оцінювання із зазначенням орієнтовного графіку оцінювання).

УМОВИ ВИЗНАЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО РЕЙТИНГУ

Форми оцінювання	Кількість	Максимум балів	Разом
Доповіді за темою семінарського заняття	6	10	60
Індивідуальне письмове завдання за темою семінарського заняття	1	10	10
Участь у дискусії, в обговоренні виступів колег на семінарському занятті	6	2	12
Презентація тексту підсумкового есе за проблематикою курсу	1	18	18
ВСЬОГО			100

7.3 Шкала відповідності оцінок

Відмінно / Excellent	90-100
Добре / Good	75-89
Задовільно / Satisfactory	60-74
Незадовільно / Fail	0-59
Зараховано / Passed	60-100
Не зараховано / Fail	0-59

8. Структура навчальної дисципліни

Тематичний план занять з дисципліни

№ з/п	Номер і назва теми	Кількість годин		
		лекції	семінари	Сам. робота
Змістовий модуль 1. Види валідності в традиційній емпіричній соціології				
1	Тема 1. Теоретична валідність.	2	2	8
2	Тема 2. Конструктна та внутрішня валідність.	2		7
3	Тема 3. Зовнішня валідність.	2		7
Змістовий модуль 2. Валідизаційні процедури в соціологічних дослідженнях				

4	Тема 4. Процедури теоретичної валідизації.	2		6
5	Тема 5. Процедури конструктної валідизації.	2	1	8
6	Тема 6. Процедури зовнішньої валідизації.	2	1	8
ВСЬОГО за дисципліною 60 годин		12	4	44

Загальний обсяг 60 год, в тому числі (вибрати необхідне):

Лекцій – 12 год.

Семінари – 4 год.

Самостійна робота – 44 год.

Зміст навчальної дисципліни

№ з/п	Номер і назва теми	Кількість годин	
		Структура	Література
1	2	3	4
<i>Змістовий модуль 1. Види валідності в традиційній емпіричній соціології</i>			
1	Тема 1. Теоретична валідність.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Концепти та конструкти: два способи позначення дійсності. 2. Підходи до розуміння теоретичної валідності. 3. Підвиди теоретичної валідності: очевидний, змістовний та композиційний. 4. Поняття “загроза” та “зміщення” в контексті розгляду теоретичної валідності. 5. Зміщення даних на різних рівнях теоретичної валідизації. 6. Дослідження змішаного типу: основні перспективи розгляду, історія виникнення, дослідницькі дизайни, вибірка, збір та аналіз даних. 7. Теоретична валідиція на різних рівнях соціологічного дослідження: мікро-, мезо-, макро та мегарівні. 8. Використання лонгітюдного дослідницького дизайну. 9. Принципи теоретичної валідизації. 	1, 2, 11, 15, 19
2	Тема 2. Конструктна та внутрішня валідність.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Перехід від теоретичних положень до інструменту вимірювання та оцінка якості цього переходу. 2. Суть конвергентної та дискримінантної валідності. Підбір змінних для конструктної валідизації. 3. Внутрішня та зовнішня структура вимірювального інструменту. 4. Теорія соціального вимірювання: припущення, латентні змінні та соціальні феномени. 5. Прагматичний підхід до соціологічного вимірювання. 6. Види зв'язків в соціологічних дослідженнях: статистичні та причинні. 7. Підходи до розгляду причинності в соціальних науках: математичний, 	3, 6, 7, 9, 17

		експериментальний, історичний.	
3	Тема 3. Зовнішня валідність.	<p>1. Напрями зовнішньої валідності: люди, контексти та часові періоди.</p> <p>2. Відмінність між статистичним та аналітичним узагальненням в соціології.</p> <p>3. Особливості побудови та мета вибірки в кількісних дослідженнях (проста випадкова, кластерна, стратифікована, багаторівнева вибірки).</p> <p>4. Особливості побудови та мета вибірки в якісних дослідженнях (максимальна варіація, підтверджуючі/спростовуючі випадки, критеріальність).</p> <p>5. Особливості конструювання вибірки при валідації та оцінці надійності соціологічних вимірювальних інструментів: задачі та об'єми.</p>	5, 12, 16, 21
<i>Змістовий модуль 2. Валідаційні процедури в соціологічних дослідженнях</i>			
4	Тема 4. Процедури теоретичної валідації.	<p>1. Використання узгодження концептів з метою теоретичної валідації: етапи (підготовка, формулювання тверджень, структурування тверджень, представлення тверджень, інтерпретація, застосування отриманих результатів), обмеження та особливості.</p> <p>2. Використання «обґрунтованої теорії» з метою теоретичної валідації: теоретична чутливість та її роль у побудові обґрунтованої теорії, процес та види кодування в обґрунтованій теорії (відкрите, осьове, вибіркоче), застосування теоретичної вибірки під час побудови обґрунтованої теорії.</p> <p>3. Використання кейс-стаді з метою теоретичної валідації: підходи до визначення кейс-стаді та його види, особливості збору даних (інтерв'ю, документальні джерела, архівні відомості, спостереження, фізичні артефакти), аналітичні техніки (внутрішньокейсійний аналіз, гніздовий аналіз, аналіз найбільшої подібності, співставлення паттернів, логічні моделі, крос-кейсійний синтез).</p>	8, 10, 14, 16, 18, 19
5	Тема 5. Процедури конструктивної валідації.	<p>1. Особливості кореляційного аналізу. Використання МТМ-матриці: оцінка надійності, оцінка валідності, оцінка ефекту методу, принципи інтерпретації, переваги та недоліки підходу.</p> <p>2. Оцінка факторної валідності за допомогою конфірматорного факторного аналізу: показники якості моделі (значення Хі-квадрат, середньоквадратична похибка</p>	4, 6, 13, 22

		<p>апроксимації, порівняльний індекс відповідності, індекс Такера-Левіна) та особливості реалізації в R (бібліотека lavaan).</p> <p>3. Особливості перевірки надійності вимірювання: внутрішня узгодженість (Альфа Кронбаха, розщеплення змісту методики навпіл, коефіцієнт Спірмена-Брауна), ретестова надійність (послідовні опитування).</p>	
6	Тема 6. Процедури зовнішньої валідизації.	<p>1. Оцінка похибки вибірки статистичними засобами. Оцінка дизайн ефекту.</p> <p>2. Зовнішня валідність та експериментальні плани.</p> <p>3. Підходи до визначення розміру якісної вибірки: теоретичне насичення, мінімально необхідна вибірка. Аналітична індукція.</p> <p>4. Види якісного відбору: відбір екстремальних випадків, інтенсивний відбір, гомогенний відбір, відбір типових випадків, відбір методом сніжного кому, критеріальний відбір, відбір підтверджуючий чи спростовуючих випадків, відбір, що пристосовується, відбір політично важливих випадків.</p> <p>5. Різновиди вибірових стратегій в дослідженнях змішаного типу.</p> <p>6. Способи відбору в дослідженнях змішаного типу: стратифікований цілеспрямований відбір, цілеспрямований випадковий відбір, послідовна стратегія, конкурентна стратегія, багаторівнева стратегія.</p>	5, 7, 12, 14, 15, 21
Підсумковий контроль			Залік

9. Рекомендовані джерела:

Основна:

1. Дембіцький, С. (2008). Теоретична валідність вимірювальної процедури і зміщення даних у соціологічному дослідженні. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, (3), 99-118.
2. Дембіцький, С. (2010). Теоретична валідизація на різних рівнях соціологічного дослідження. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, (4), 152-178.
3. Дембіцький, С. (2019). Розробка соціологічних тестів: методологія і практики її застосування. *Київ: Інститут соціології НАН України*.
4. Дембіцький, С. С., & Любива, Т. Я. (2017). Вимоги до розробки та адаптації комплексних вимірювальних інструментів у соціології: надійність, валідність і достовірність. *Український соціум*, (3), 45-57.
5. Сальнікова, С. (2021). *Вибірка у соціологічному дослідженні*. Луцьк: Вежа-Друк.
6. Campbell, D. T., & Fiske, D. W. (1959). Convergent and discriminant validation by the multitrait-multimethod matrix. *Psychological bulletin*, 56(2), 81–105.
7. Campbell, D. T., & Stanley, J. C. (2015). *Experimental and quasi-experimental designs for research*. Ravenio books.

8. Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2016). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
9. DeVellis, R. F., & Thorpe, C. T. (2021). *Scale development: Theory and applications*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
10. Kane, M., & Trochim, W. M. (2007). *Concept mapping for planning and evaluation* (Vol. 50, pp. 10-4135). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
11. Menard, S. (Ed.). (2007). *Handbook of longitudinal research: Design, measurement, and analysis*. Amsterdam, Boston, Heidelberg, London, New York, Oxford, Paris, San Diego, San Francisco, Singapore, Sydney, Tokyo: Elsevier.
12. Patton, M. Q. (2014). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
13. Rosseel, Y. (2012). lavaan: An R package for structural equation modeling. *Journal of statistical software*, 48, 1-36.
14. Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research techniques*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications
15. Tashakkori, A., & Teddlie, C. (Eds.) (2021). *Sage handbook of mixed methods in social & behavioral research*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
16. Yin, R. K. (2009). *Case study research: Design and methods* (Vol. 5). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Додаткова:

17. Головаха, Є., & Дембіцький, С. (2022). *Комплексні вимірювальні інструменти в соціологічних дослідженнях: розроблення, адаптація, обґрунтуванням достовірності*. Київ: Інститут соціології НАН України.
18. Дембіцький, С. (2009). Застосування стратегії узгодження концептів у теоретичній валідазації (на прикладі дослідження поведінкових практик студентів). *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, (4), 99-114.
19. Дембіцький, С. (2010). Обґрунтована теорія?: стратегія збирання та аналізу якісних даних за теоретичної валідазації. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, (2), 64-83.
20. Дембіцький, С. (2015). Вступ до проблематики досліджень змішаного типу. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, (2), 143-163.
21. Сапелкіна, О.В., & Чепурко, Г.І. (2018). *Емпірична соціологія*. Львів: Простір-М.
22. Сидоров, М. В.-С. (2019). *Математика для соціологів*. Київ: Каравела.